

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 347.236:728.83(497.4Brestanica)"654"

Prejeto: 18. 9. 2013

Dejan Zadavec

dr. zgod., arhivist, Zgodovinski arhiv na Ptuju, Vičava 5, SI-2250 Ptuj
E-pošta: zadavecdejan@yahoo.com

Prispevek k zgodovini imenja in dvorca Turn pod Rajhenburgom v zgodnjem novem veku

IZVLEČEK

V pričujočem prispevku je predstavljena zgodovina imenja in dvorca Turn pod Rajhenburgom v zgodnjem novem veku. Ohranjeno arhivsko gradivo omogoča dokaj natančen vpogled v vsakokratne lastnike imenja, in sicer člane plemiških rodbin Rajhenburških, Gradenegg, Langenmantel, Reisig, Heister, Wintershoffen in Attems, ter v obseg in spremembo pripadajočih rustikalnih in dominikalnih posesti.

KLJUČNE BESEDE

Turn pod Rajhenburgom, zgodnji novi vek, plemiške rodbine, Rajhenburški, Gradenegg, Langenmantel, Reisig, Wintershoffen, Attems, posestna zgodovina, Štajerska

ABSTRACT

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF SMALL SEIGNEURY AND MANOR TURN POD RAJHENBURGOM IN THE EARLY MODERN PERIOD

This contribution explains the history of the small seignury and the manor Turn pod Rajhenburgom in the Early Modern Period. The preserved archival material offers an in-depth look into its owners, that is the members of the noble families Reichenburg, Gradenegg, Langenmantel, Reisig, Wintershoffen, Heister, and Attems. It also provides information about the size and the proprietorial changes of its dominical and rustical property.

KEY WORDS

Turn pod Rajhenburgom, Early Modern Period, Noble Families, Reichenburg, Gradenegg, Langenmantel, Reisig, Wintershoffen, Attems, History of Property, Styria

Srednjeveška zgodovina dvor(c)a in imenja Turn pod Rajhenburgom je zaradi manka in fragmentarno ohranjenih virov še skorajda v celoti zavita v temo. Posamezni zgodovinarji se jima v sklopu raziskav o salzburški posesti na Štajerskem, plemiški rodbini Rajhenburških, obsavskih gradovih in podobno sicer niso mogli izogniti, a njihova spoznanja kažejo na to, da jima natančne pozornosti niso posvetili. Ali sta jim predstavljala težko rešljiv problem ali pa sta bila morda nepomembna in s tem potisnjena na rob raziskav, ostaja odprto vprašanje. Iskanje zgodnje zgodovine dvorca v pripovedki o dveh sovražnih bratih Rajhenburških, od katerih je imel eden v lasti grad Rajhenburg, drugi pa pod njim ležeči dvorec Turn in katerih življenjska pot se je zaključila na isti dan, ko sta gledajoč skozi okni uzrla drug drugega ter v sledečem okenskem strelskem obračunu istočasno zadobila smrtne rane,¹ ni najboljši pristop k rešitvi problema. Milko Kos je na mestu današnjega dvorca lociral srednjeveški grad Šperenberg, ki je, kot ime samo pove, zapiral pot ob Savi.² To spoznanje sta nato nekaj let pozneje ovrgla zgodovinarja Hans Pirchegger in Jože Koropec, trdeč, da je omenjeni grad najverjetneje ležal na Likovem vrhu.³ Končnega odgovora na vprašanje srednjeveške zgodovine dvorca Turn ta prispevek zaradi nekompetentnosti pisca ne bo podal. Morebitnim bodočim raziskovalcem pa bo morda koristna opazka, da k dvorcu pripadajoča podložna posest ni bila nič kaj obsežna. Slednjemu pritrjuje tudi prvi ohranjeni popis podložne posesti, spisan sicer šele slabi dve stoletji pozneje. Turnska podložna posest je takrat ležala v 23 naseljih in, razen petih domcev in kmetije v trgu Brestanica, ni nikjer štela več kot tri kmetije, v 70% omenjenih naselij le po eno.⁴ Tako izrazita raztresenost posameznih podložnih posesti precej jasno nakazuje, da imenje morda ni nastalo naenkrat, pač pa postopoma. Iz desetletja v desetletje se je počasi večalo na račun nakupov, podelitev ali pa kakšnih drugih pridobitev posameznih kmetij.

Imenje Turn pod Rajhenburgom ostane v lasti rodbine Rajhenburških do konca 15. stoletja, natančneje do leta 1498, ko ga pridobi plemiška družina **Gradenegg**. Obstoječa strokovna literatura navaja, da jo je Janezu III. pl. Gradeneggu takrat priženila Marjeta II., hči Mihaela II. Rajhenburškega.⁵ Pridobitev posesti zagotovo ni sledila poroki, saj je omenjeni Janez padel v boju že 24. avgusta 1475. Do sklenitve zakonske zveze med obema je prišlo dosti prej, in sicer enkrat po letu 1461, ko je umrl Mar-

jetin prvi mož Tomaž Pfaffoitscher.⁶ Precej bolj je tako verjetno, da je Marjeta leta 1498 posest podedovala. Vdova je prebivala v dvorcu Turn in tam 13. julija 1502 tudi umrla. Njeno truplo so pokopali v kapeli župnijske cerkve sv. Petra v Brestanici.⁷ Nasledil jo je že polnoletni sin Kristof, ki je devet let pozneje prejel v zastavo še deželno knežje gospostvo Kunšperk.⁸ V tem času je imel v lasti še manjšo posest v okolici Vitanja, v fevdu pa koroški grad Liemberg. Njegova življenjska zgodba ostaja zaenkrat v večji meri še neznanka. V zakonu z Regino, hčerko Jurija pl. Teuffenbacha,⁹ so se jima rodili vsaj štiri otroci, in sicer sinovi Franc, Polikarp in Sigmund ter hči Barbara, pozneje poročena s Hieronimom pl. Lambergom.¹⁰ Po smrti svojega sorodnika Tomaža pl. Gradenegga, med drugim zastavnega upnika deželno knežjega gospostva Vrbovec, je med letoma 1514 in 1516 postal skrbnik pokojnikovih mladoletnih dedičev, katerih nepremična dediščina je znašala dobrih 91 imenjskih funtov in je bila nekoliko večja od njegove.¹¹ Umrl je med letma 1525 in 1527.¹² Za sabo je pustil vdovo in vsaj štiri mladoletne otroke. Premoženja sprva niso razdelili. Dedičem so določili skrbnike, ki so do nastopa polnoletnosti vsaj najstarejšega izmed bratov skrbeli zanje in za njihovo dediščino. Zaradi manka konkretnih virov ni mogoče zanesljivo ugotoviti, ali je bil za dedovanje Kristofove nepremične posesti, ki je bila ocenjena na vsega 80 imenjskih funtov, določen najstarejši sin ali je bila razdeljena med določene moške potomce. A glede na to, da je moral leta 1548 ali nekoliko prej Franc Polikarpovim dedičem izročiti polovico (40 funtov) posesti,¹³ gre sklepati, da sta vsak po polovico Kristofovega nepremičnega premoženja podedovala že omenjena sinova Polikarp in Franc. Francčev delež je predstavljalo imenje Turn, bratovega pa vitanjska posest ter dobrih 13 imenjskih funtov vreden delež imenja Turn. Imenjska vrednost slednjega je takrat namreč znašala slabih 53 in pol imenjskih funtov.¹⁴ Zastavni upnik Kunšperka je prvi postal Polikarp. Leta 1534 mu je deželni knez podaljšal zastavo za deset let proti plačilu 1000 goldinarjev. Ali

1 Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji*, V, str. 134.

2 Kos, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, str. 32–33.

3 Koropec, Brestanica, str. 50–51; Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 258.

4 StLA, Gülterschätzung 1542, Nr. 12/138, Imenjska cenitev imenja Turn pod Rajhenburgom 1542.

5 Koropec, Brestanica, str. 69.

6 Precej podatkov o plemiški družini Gradenegg mi je posredoval kolega Boris Hajdinjak, za kar se mu na tem mestu najlepše zahvaljujem. Zbranih podatkov še ni objavil, pač pa so v obliki genealoškega drevesa v tipkopisu (Hajdinjak, *Genealoško drevo plemiške družine Gradenegg*, tipkopis).

7 *Gestorben den 13 ivly im 1502 iar* (nagrobnik v župnijski cerkvi sv. Petra v Brestanici).

8 Zadravec, *Zastave in prodaje*, str. 117.

9 Bucelini, *Germaniae*, str. 234.

10 www.angelfire.com/realm/gotha/gotha/lamberg.html (4. 6. 2013).

11 Zadravec, *Zastave in prodaje*, str. 21; StLA, Sikora: Die steirischen Gülden, str. 144.

12 StLA, Sikora: Die steirischen Gülden, str. 144; Koropec, Slovenski del Štajerske, str. 225.

13 StLA, Sikora: Die steirischen Gülden, str. 144.

14 StLA, Sikora: Die steirischen Gülden, str. 144; StLA, A. Attems, Karton 366, Heft 1910, Izvleček iz imenjske knjige za imenje Turn pod Rajhenburgom, fol. 1.

je do tega prišlo zato, ker je slednji prvi dopolnil polnoletnost, ali pa morda iz kakšnega drugega razloga, ni znano. Še preden pa je zastavna doba pretekla, je zastavni upnik že umrl.¹⁵ Na tem mestu ga je leta 1540 zamenjal brat Franc.¹⁶ Ta mladi mož je tako imel v tem času v svoji lasti vso posest družine Gradenegg na Štajerskem, torej Turn pod Rajhenburgom (53 funtov), posest v okolici Vitanja (27 funtov) ter zastavljeno deželno knežje gospostvo Kunšperk.

Njegovo glavno bivališče in središče uprave je bil dvorec Turn. Ta je bil sicer večji kot bližnje hiše v trgu, medtem ko v primerjavi z gradom Rajhenburgom, ležečim na vzpetini nad njim, precej manjši. Franc ga je ob priliki imenjske cenitve 19. septembra 1542 overednotil na 100 funtov pfenigov. Tako nizke cene mu skoraj zagotovo ni postavil zaradi slabega gradbenega stanja, saj je bil dvorec več kot pol stoletja glavno domovanje družine Gradenegg in posledično temu ni zelo verjetno, da bi ga zanemarjali, pač pa je bržkone glavni kriterij pri oceni vrednosti igrala velikost. Temu v prid govori tudi vrednost pristave s travniki in njivami, ki jo je ocenil na 60 funtov pfenigov. V tistem času se je k turnski dominikalni posesti štel še 25 funtov pfenigov vreden vinograd na bližnji vinski gorici Armeško.¹⁷

Zelo razdrobljena podložna oz. rustikalna posest je ležala v bližnjem trgu Brestanica in v 21 severno in severozahodno ležečih naseljih. V teh vaseh in zaselkih je bilo Turnu podložnih vsega 29 kmetij¹⁸ oz. v povprečju 1,4 kmetije na naselje. Še najbolj strnjene so bile podložne enote v gosposčinskem trgu Brestanica, kjer se je nahajalo pet domceev in kmetija. Vsaj pet od šestih turnskih tržanov se zagotovo ni preživljalo s kmetovanjem. Koliko se jih je poleg kovača še ukvarjalo z obrtjo, ni znano.¹⁹

Večja prelomnica v Gradeneggovem življenju se je zgodila leta 1558, ko je bil povzdignjen v barona.²⁰ S tem dejanjem mu je uspel precejšen skok na

družbeni lestvici. Kar pa se pridobivanja novih posesti tiče, je ostalo bolj ali manj pri starem. Istega leta je sicer odkupil tistih 40 imenjskih funtov posesti, ki jih je pred desetimi leti odstopil bratovim dedičem,²¹ a je to bilo tudi vse. Nov in obenem zadnji nakup je sklenil leta 1567, ko je kupil graški plemiški dvor Neuhoft.²² Morda sta bila nakup dvorca in nato še njegova obnova oz. dozidava glavna razloga za Frančevo odločitev o prodaji lastnih spodnještajerskih posesti. Leta 1569 je namreč prodal Sigmundu Schrottu vitanjsko posest, zadnjemu iz rodu **Rajhenburških**, Janezu Rajnprehtu, pa za 4000 goldinarjev imenje Turn pod Rajhenburgom.²³ Gospostvo Kunšperk je obdržal v zastavi do svoje smrti, ki ga je najverjetneje doletela leta 1575.

Kateri razlog je vodil mladega Janeza Rajnprehta Rajhenburškega v nakup relativno majhnega imenja Turn? Takrat je namreč že imel v lasti gospostva Riegersburg, ležeče na vzhodnem Štajerskem, Rajhenburg in Kozje. Z zadnjim nakupom je obseg svojih posesti tako povečal za vsega sedem odstotkov, in sicer na 722 imenjskih funtov in 22 pfenigov. Nakup, četudi majhne posesti Turn, je bil sicer v tem

Cerkev sv. Petra v Brestanici: nagrobnik Marjete Rajhenburške, poročene pl. Gradenegg, iz leta 1502 (foto: Barbara Žabota, 2013).

¹⁵ Frančeva brata Polikarp in Sigmund sta padla v bitki pri Osijeku 9. oktobra 1537 (Hajdinjak, tipkopis).

¹⁶ Zadavec, *Zastave in prodaje*, str. 117.

¹⁷ StLA, Gülterschätzung 1542, Nr. 12/138, Imenjska cenitev imenja Turn pod Rajhenburgom 1542.

¹⁸ V naselju Puste Ložice (*Pustlosez*) dve kmetiji, Dobrova (*Dobraua*) kmetija, Jablanca (*Jablanitz*) dve kmetiji, Slivje (*Schleijue*) kmetija, Veliki Kamen (*Groß Stainpach*) tri kmetije, Čreta (*Tschreth*) kmetija, Podbukovje (*Vnd(er) Puech*) kmetija, Belca (*Welitza*) kmetija, Senovo (*Heynach*) kmetija, Raztez (*Rases*) kmetija, Jeričdol (*Geretzall*) kmetija, Dvorec (*Hoffl*) kmetija, Okrog (*Ockbrog*) dve kmetiji, Krajna Brda (*Khrainna Werdo*) dve kmetiji, Sedem (*Schedin*) dve kmetiji, Stolovnik (*Staimanickh*, *Mairhoff*) dve kmetiji, Migavec (*Migauetz*) kmetija, ? (*Vercheik*) kmetija, ? (*Huntzdorf*) kmetija, ? (*Vorchalnitz*) kmetija in Mali Kamen (*Stainpach*) kmetija (StLA, Gülterschätzung 1542, Nr. 12/138, Imenjska cenitev posesti Turn pod Rajhenburgom 1542; Koropec, Brestanica, str. 61).

¹⁹ StLA, Gülterschätzung 1542, Nr. 12/138, Imenjska cenitev posesti Turn pod Rajhenburgom 1542.

²⁰ Schmutz, *Historisch-Topographisches Lexicon von Steyermark*, I, str. 553.

²¹ StLA, Sikora: Die steirischen Gültlen, str. 144.

²² Baravalle, *Steirische Burgen und Schlösser*, I, str. 425.

²³ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 258.

Nagrobnik, ki ga je dal Franc baron Gradeneegg še za časa življenja postaviti zase in za svoje, v cerkvi sv. Petra v Brestanici pokopane stare starše. Napis nad podobo se glasi: Im 1563 iar hab ich Franz fraiher von Gradnekh rom. kai. ratt disen grabstain nach meiner pildnus lassen machen mir vnd mein voreltern welche alhier begraben ligen zu ainer gedachtnus (foto: Barbara Žabota, 2013).

primeru smisel, saj bi morebitna vključitev posesti v sklop zraven ležečega gospostva Rajhenburg med drugim znižala stroške uprave in s tem povečala njeno rentabilnost. Ali je imel zadnji iz rodbine Rajhenburških v mislih omenjene sinergijske učinke, pa nikoli ne bo znano. Še preden bi jih lahko v celoti uveljavil, je umrl. Morda pa ga je v nakup posesti pregovoril kar sam prodajalec. Cesarsko-kraljevi svetovalec Franc baron Gradeneegg je bil namreč ob smrti Rajnprehtovega očeta Krištofa II. leta 1549 poleg Janeza V. pl. Welzerja in Maksimilijana Rueppa pl. Pfeilberga določen za skrbnika mladoletnika in si je kot tak zagotovo ustvaril nek vpliv nad

njim ter ga obdržal še po nastopu polnoletnosti.²⁴

Kot je že bilo rečeno, je Janez Rajnpreht umrl mlad, prav tako je z njim leta 1570 izumrla tudi rodbina Rajhenburških, ki je na območju salzburskega Posavja nekaj stoletij igrala vlogo »prvega na vasi«.²⁵ Sledila je razdelitev premoženja. V dogovoru med njegovo vdovo Regino pl. Schärffenberg in nespornimi dediči, tj. Poliksena pl. Welzer, roj. Rajhenburško, in moževima bratoma, je bil določen kraj in datum, kjer in ko so lahko morebitni upniki Janeza Rajnprehta zahtevali povračilo terjatev, morebitni dediči pa dediščino. Omenjeni narok se je vršil 4. septembra 1570 v deželni hiši v Gradcu. Udeležil se ga je tudi Janez Khlobner, in sicer v imenu svoje žene Valburge, roj. pl. Langenmantel, ter kot skrbnik njenih mladoletnih bratov in sester. Na marsičigavo presenečenje ni prišel terjat kakšne neporavnane obveznosti, pač pa je s kupom pisnih dokazil želel dokazati, da so njegove stranke potomci ene izmed članic rodbine Rajhenburških in s tem upravičenci do dela dediščine. Na osnovi prinesenega genealoškega drevesa, dveh pisem Jurija in Krištofa Rajhenburških Adamu pl. Langenmantlu, mašne knjige s podpisom Magdalene Rajhenburške ter omembe nagrobnika v samostanu Stična je prisotne skušal prepričati, da je bila Magdalena Rajhenburška prababica Adama pl. Langenmantla oz. praprababica njegovih strank. V zakonu z Mertom pl. Schnitzenbaumom se ji je namreč rodila hči Helena, katere edina hči Valburga iz drugega zakona z Mihaelom Prampergerjem pa je bila žena Manga in mati Adama pl. Langenmantla. Člani družine Welzer, prisotni na naroku, niso oporekali upravičenosti Langenmantlov do dela dediščine, so pa s svojimi dokumenti seveda dosti lažje dokazali, da je njihova članica družine, Poliksena, prva v vrsti za dedovanje. S tem so, kot kaže, tudi dobili oz. imeli pravico do določitve deleža iz zapuščine, ki je pripadal Langenmantlom. Welzerji so tako slednjim prepustili imenje in dvorec Turn pod Rajhenburgom z vsemi pripadajočimi posestmi, izvzemši tistimi v trgu Brestanica. Pa to še ni bilo vse. V zameno so zahtevali tudi nekaj denarja, in sicer polovični znesek kupnine oz. 2000 goldinarjev, ki ga je plačal pokojni Janez Rajnpreht baronu Gradeneggju za taisto ime nje dobro leto poprej. Rok plačila so določili do junjevega 1572, prepovedali morebitno hitro prodajo imenja brez njihovega dovoljenja, želeli pa so dobiti tudi pisno zavezo Langenmantlov, da ne bodo od Welzerjev iz naslova dediščine po Rajhenburških ničesar več terjali. Janez Khlobner je z ustno zavezo in rokovanjem sprejel ponujeno in obljubil, da bodo Langenmantli spoštovali vse zahtevane pogoje. Na-

²⁴ StLA, Archiv Reichenburg, Karton 1, Heft 1, Izstavitev listine v imenu varovanca z dne 2. 11. 1559; Koropec, Brestanica, str. 65.

²⁵ Kos, *Med gradom in mestom*, str. 96.

slednji dan so dogovorjeno potrdili tudi v pisni obliki.²⁶ Langenmantlova pridobitev imenja Turn tako ni bila v celoti podedovana, pač pa v določeni meri tudi kupljena.

Brata Viljem in Jošt in sestre Valpurga, Felicita ter Urška so tako podedovali/kupili imenja, katerega vrednost je znašala 51 imenjskih funtov 7 šilingov in 27 ½ pfenigov.²⁷ V razpršenem lastništvu je Turn ostal vse do leta 1586, ko se svojim lastniškim deležem v korist brata Jošta za določen denarni znesek odpovejo Viljem, Valburga, sedaj por. Posch, Felicita, por. pl. Mordax in Urška, por. pl. Gall. Odpoved dediščini se ni nanašala samo na omenjeno imenje, vsaj brat Viljem se je namreč 1. aprila tega leta obenem odpovedal še neposredni dediščini po očetu in materi ter pravicam do zastavljenega kranjskega deželno knežjega gospostva Kostel. Jošt mu je za celotni odpovedni paket plačal 2100 goldinarjev.²⁸ S tem dejanjem Viljemovo lastništvo nad posestjo na Štajerskem ni bilo zaključeno. Bil je tudi lastnik majhnega imenja Rotenturn (pri/v Slovenj Gradcu). V zakonih s Kristino pl. Gallenberg in Regino Haag se mu rodi zaenkrat sicer še neznano število otrok, a ga od sinov preživi le Franc, ki omenjeno, na dobrih 17 in pol imenjskih funtov ovrednoteno posest leta 1619 tudi podeduje.²⁹ Jošt, rojen okoli leta 1550,³⁰ se prav tako dvakrat poroči. Kar se števila otrok tiče, sta zakona z Barbaro pl. Aichelberg in Felicito pl. Werneck zelo plodna. Preživi ga namreč kar devet otrok. Natančen datum Joštove smrti ni znan. Dne 3. septembra 1595 je še živ in sposoben opravljati gospodarske posle, saj sklene takrat za lastnikom gospostva Brežice, Francem Gallom pl. Gallensteinom, menjalno pogodbo. Med živimi pa ga zagotovo ni več konec marca 1603, ko podeli salzburski nadškof Wolf Ditrik pl. Raitenau njegovemu najstarejšemu sinu Janezu Viljemu in ostalim otrokom v fevd imenja Turn. Je bil razlog podelitvi morda nedavna Joštova smrt ali nastop polnoletnosti najstarejšega sina, ostaja odprto vprašanje. V primeru pravilnosti prve možne razlage je potemtakem Jošt umrl ali leta 1602 ali pa v začetku naslednjega leta. Če je pravilna druga razlaga, potem je njegova smrt nastopila med leto-

ma 1596 in 1603.³¹ Nekoliko nejasni sta tudi obe salzburski podelitvi imenja Turn v fevd Joštu. Prvo fevdno pismo je omenjeni nadškof Wolf Ditrik izdal Joštu 20. aprila 1589, torej šele tri leta po Langenmantlovi pridobitvi imenja v samostojno last in dve leti po svoji umestitvi na položaj salzburskega nadškofa. Še najbolj logičen se zdi razlog, da je nekoliko pozni izstavitvi botrovala pač zamuda. Slednje pa zagotovo ne drži za fevdno pismo z dne 31. januarja 1595. Do izgube ali uničenja prvega fevdnega pisma in potrebe po izdaji novega ni prišlo, saj se je to nahajalo med listinami v dvorcu še konec leta 1620, ko je potekal popis premočnin po pokojnem Joštovem sinu Juriju.³²

Kakor koli, kot kaže Joštove nepremične posesti, tj. imenja in dvorca Turn ter zastavljenega deželno knežjega gospostva Kostel, ni podedoval le najstarejši sin, pač pa je bilo lastništvo skupno. Niso pa še bili vsi otroci v času očetove smrti polnoletni, zato je imel glavno besedo pri odločanju najstarejši sin Janez Viljem.³³ Bratje Janez Viljem, Jurij in Karel so leta 1608 obseg turnske posesti nekoliko zmanjšali. Dne 25. julija so namreč Francu Gallu pl. Gallensteinu, takrat lastniku gospostev Rajhenburg in Brežice, prodali dve tretjini žitne desetine ter del male pravde, in sicer prihodkov iz naslova čehulj prediva ter kokoši. Imenjska vrednost prodanih prihodkov je znašala 5 imenjskih funtov 4 šilinge in 16 pfenigov.³⁴ Dne 24. aprila 1618 so se trije bratje srečali v Turnu, kjer so sklenili pogodbo.³⁵ Vsebina le-te ni znana, na osnovi kraja sklenitve pa tudi ni moč zanesljivo sklepati, da se je vsebinsko nanašala na dvorec ob Savi. Je pa bil ta v tem letu v takšnem stanju, da ga je bilo potrebno popraviti.³⁶ Fragmentarno ohranjeni podatki nakazujejo, da si je domovanje tukaj uredil Jurij, medtem ko sta brata večino časa preživela v Kostelu in v sklopu službe v Vojni krajini. O Jurijevem življenju ni še nič znanega. Poročni dogovor z bodočo ženo je vdovec

²⁶ StLA, A. Reichenburg, Karton 1, Heft 1, Dediščina in dediči po Janezu Rajnprehtu Rajhenburškemu z dne 5. 9. 1570, fol. 1–6' (Wartingerjev overovljen prepis iz leta 1840).

²⁷ StLA, Sikora: Die steirischen Gülten, str. 236–237.

²⁸ StLA, Sikora: Die steirischen Gülten, str. 236–237; StLA, F. Langenmantel, Karton 1, Heft 1, Odpovedno pismo Viljema pl. Langenmatla 1586; StLA, Landrecht Langenmantel, Karton 608, Heft 2, Zapuščinski inventar po Juriju pl. Langenmantlu z dne 28. 12. 1620, regest odpovednega pisma pri popisu listin.

²⁹ StLA, F. Langenmantel, Karton 1, Heft 1, Genealoško drevo rodbine Langenmantel, s. d.; StLA, Sikora: Die steirischen Gülten, str. 237; Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji*, IV, str. 81.

³⁰ <http://wc.rootsweb.ancestry.com/cgi-bin/igm.cgi?op=GET&db=patriziat&id=I2595> (3. 6. 2013).

³¹ StLA, Landrecht Langenmantel, Karton 608, Heft 2, Zapuščinski inventar po Juriju pl. Langenmantlu z dne 28. 12. 1620, regest fevdnega pisma in menjalne pogodbe pri popisu listin; StLA, Landrecht Reisig, Karton 989, Heft 1, Zapuščinski inventar po Kristofu baronu Reisigu z dne 8. 7. 1659, regest fevdnega pisma pri popisu listin.

³² StLA, Landrecht Langenmantel, Karton 608, Heft 2, Zapuščinski inventar po Juriju pl. Langenmantlu z dne 28. 12. 1620, regesta fevdnih pisem pri popisu listin.

³³ Pri popisu nove deželne naklade, in sicer hišnega goldinarja, leta 1603 je samo on naveden kot lastnik Turna; sam je tudi popis podpisal (StLA, Hausgulden 1603/1608, Nr. 285).

³⁴ StLA, A. Attems, Karton 366, Heft 1910, Prošnja bratov Langenmantel štajerskemu odboru poverjenikov za prepis 5 lb 5 š 16 d imenja na Franca Galla pl. Gallensteinu z dne 27. 8. 1608; StLA, A. Attems, Karton 8, Heft 59, Zapuščinski inventar po Ignacu Mariji grofu Attemsu 1733, fol. 10–10'.

³⁵ StLA, Landrecht Langenmantel, Karton 608, Heft 2, Zapuščinski inventar po Juriju pl. Langenmantlu z dne 28. 12. 1620, naslov dokumenta pri popisu listin.

³⁶ Južnič, Kostel, str. 324.

sklenil 10. februarja 1619 v Ljubljani. Ali je do poroke dejansko prišlo, zaenkrat še ni znano. Že naslednje leto je namreč med 24. julijem in 28. decembrom Jurij umrl,³⁷ prav tako je bila ob priliki sestave zapuščinskega inventarja pokojna tudi že njegova žena. Zapis v omenjenem dokumentu namreč ne da vedeti, ali je šlo za njegovo prvo ali morebitno drugo ženo. Če je bila mišljena slednja, potem je bil njun zakon vsekakor kratkega veka in zelo verjetno brez otrok. Preživela sta ga tako le mladoletna otroka iz prvega zakona Jurij Honorij in Marija Salome. Na osnovi knjig, ki so se nahajale v dvorcu ob priliki popisa zapuščinskega inventarja, se lahko zaključí, da je bil Jurij vse do svoje smrti protestant in da je bil vešč tudi slovenskega jezika. Na knjižnih policah je imel poleg ducata knjig z zgodovinsko, versko in zdravilsko vsebino tudi Trubarjev prevod Novega testamenta, Dalmatinovo Biblijo, Trubarjev prevod Luthrove Hišne postile in nemški izvod Luthrove Biblije.³⁸

Skrb nad mladoletnima Jurijevima otrokoma in upraviteljstvo nad imenjem Turn sta do dopolnitve njune polnoletnosti leta 1632 prevzela brata Janez Viljem in Karel. Slednjima je nato 13. decembra 1632 notranjeavstrijska vlada³⁹ potrdila dedovanje (morda bratovega deleža) imenja Turn pod Rajhenburgom kot tudi gospostva Kostel.⁴⁰ To sta sicer odkupila od deželne kneza 15. novembra 1620.⁴¹ Zakaj je salzburski nadškof Paris Lodron dobra dva meseca pozneje, in sicer 20. februarja 1633, izdal fevdno pismo za Turn Jurijevima otrokoma Juriju Honoriju in Mariji Salome,⁴² ni povsem jasno. Kakor koli, Langenmantli poslej niso bivali v dvorcu. Dali so ga v zakup. Leta 1639 ga je imel v tovrstni začasni uporabi baron Lamberg.⁴³

V začetku štiridesetih let 17. stoletja pa so se dva brata in njuna (pol)sestra, Janez Viljem, Franc Adam in Marija Salome, poročena pl. Reisig, sporazumeli o delitvi premoženja in nepremičnega premoženja po že dolgo pokojnem očetu Joštu. Imenje Turn bi sicer moralo biti razdeljeno med vse tri, a so se dogovorili, da ga dobi sestra. Brata sta se strinjala tudi z njeno odločitvijo, da ga prepusti v last možu Kri-

štofu,⁴⁴ kar je Marija Salome 15. maja 1643 tudi storila.⁴⁵ Čeprav je bil prenos lastništva v tem primeru formalno opravljen, pa salzburska nadškofija fevdnega pisma za to posest nikoli ni izdala Krištofu. Ko je službo salzburskega nadškofa leta 1654 nastopil Guidobald grof Thun in Hohenstein in se je 13. avgusta v Salzburgu prikazal baron Reisig, da mu novi škof ponovno podeli oz. potrdi v fevd to majhno imenje ob reki Savi, se na pergamentu izstavljena potrditev ni glasila na njegovo ime, pač pa na ime in deklški priimek njegove žene.⁴⁶ Lastništvo salzburskim škofom zagotovo ni bilo sporno, verjetno je na nek način povezano z dejstvom, da so se zadnja tri tovrstna pisma glasila na Langenmantle.

O štajersko-(kranjski) plemiški družini Reisig in posledično tudi Krištofu ni zaenkrat še skorajda nič znanega. Njen vzpon se prične s sposobnim in iznajdljivim upraviteljem gospostva Kunšperk Jurijem Reisigom. Temu je uspelo leta 1610 v trajno in dedno last pridobiti bližnje imenje Drenik, prav tako nekje v tem času pa v zakup še gospostvo Hartenštajn.⁴⁷ Dne 3. marca 1612 ga cesar Matija I. povzdigne v plemiča s predikatom »s Hartenštajna«. Če je bil Jurijev nakup Drenika morda namenjen le zadostitvi enega od kriterijev za povzdig med plemstvo, so sledeče pridobitve posesti zagotovo plod gospodarskih stremeljenj. Najprej si pridobi v zakup gospostvo Pilštanj, ki ga leta 1629 skupaj ženo Judito, rojeno pl. Renz, naposled odkupita, tri leta pred tem pa postane njuno tudi gospostvo Strmol pri Rogatcu. Umre leta 1630, medtem ko si njegovo nepremično dediščino razdelijo trije sinovi šele 31. marca 1643. Tolikšna časovna razlika nakazuje, da so bili v času njegovi smrti sinovi Krištof, Janez Krstnik in Gotfrid najverjetneje še mladoletni. Med štajerske deželane so se bratje vpisali 22. marca 1649, najstarejši Krištof pa je kot lastnik koroškega gospostva Haggeneegg postal tudi koroški deželan, in to že 19. aprila 1644. Delitev posesti najbrž ni potekala povsem mirno in v bratovski ljubezni. Še posebej napet in morda celo sovražen odnos sta eden do drugega imela Krištof in Janez Krstnik, ki sta se vse do Krištofove smrti redno tožila pred

³⁷ Prav tam, str. 326.

³⁸ StLA, Landrecht Langenmantel, Karton 608, Heft 2, Zapuščinski inventar po Juriju pl. Langenmantlu z dne 28. 12. 1620; Južnič, Najstarejši ohranjeni knjižnični katalog na Slovenskem, str. 20.

³⁹ Stanislav Južnič je sicer v članku Kostel med zadnjimi turškimi vpadi in Žrnjsko-Frankopansko zaroto, objavljenem leta 2004 v *Zgodovinskem časopisu*, zapisal, da gre za cesarsko pisarno v Gradcu, a ker ta izraz avtorju tega prispevka ni znan, je na osnovi sklepanja zapisal, da je v tem primeru šlo za notranjeavstrijsko vlado.

⁴⁰ Južnič, Kostel, str. 326.

⁴¹ Južnič, Južna meja, str. 15.

⁴² StLA, Landrecht Reisig, Karton 989, Heft 1, Zapuščinski inventar po Krištofu baronu Reisigu z dne 8. 7. 1659, listina št. 77.

⁴³ Prav tam, fol. 46'.

⁴⁴ Na strinjanje obeh bratov Langenmantel, da prepusti njuna sestra imenje Turn možu Krištofu, posredno nakazuje njuni odpovedni pismi za Krištofa za to posest, ki sta bili spisani 15. junija 1642 in sta se ob priliki popisa premoženja po pokojnemu Krištofu leta 1659 nahajali na gradu Žusem (StLA, Landrecht Reisig, Karton 989, Heft 1, Zapuščinski inventar po Krištofu baronu Reisigu z dne 8. 7. 1659).

⁴⁵ StLA, A. Attems, Karton 366, Heft 1910, Prošnja Marije Salome pl. Reisig štajerskemu odboru poverjenikov za prepis imenja Turn pod Rajhenburgom iz očetovega na možovo ime z dne 15. 5. 1643.

⁴⁶ StLA, Landrecht Reisig, Karton 989, Heft 1, Zapuščinski inventar po Krištofu baronu Reisigu z dne 8. 7. 1659, listina št. 77.

⁴⁷ StLA, A. Attems, Karton 233, Heft 1526, Urbar urada Drenik 1610, str. 122–123.

ograjnim sodiščem v Gradcu. Precejšen odstotek zajetnega kupa dokumentov, ki jih je starejši brat hranil na gradu Žusem, so namreč zadevali ravno tožbe z bratom.⁴⁸

Krištof je z očetovo dediščino in nekaj lastnimi pridobitvami v svojih rokah nakopičil spodobno količino posesti. Največ časa je preživel na gradu Žusem, medtem ko se je v Brestanici družina le občasno pojavljala. Fragmentarno ohranjeni podatki nakazujejo, da Reisigi Turna niso oddajali v zakup oz. najem, pač pa so ga zanje upravljali upravitelji. V obdobju do Krištofove smrti so radosti in tegobe te službe izkusili Baltazar Veckhmayr (zagotovo 1646 in 1647), Baltazar Märl, Adam Anguß, Jakob Loebel, Andej Kovačič (*Khouatschitsch*; zagotovo med 1652 in 1654) in morda še kdo.⁴⁹

Svojo pot na zemlji je Krištof zaključil enkrat med 15. januarjem in 5. septembrom 1658. Popis premoženja je sledil julija naslednje leto, medtem ko fizična delitev le-tega ni bila izvedena še naslednjih deset let.⁵⁰ To daje slutiti, da so bili otroci v času njegove smrti še mladoletni, in da so nad očetovo dediščino skrbno skrbeli nastavljeni skrbniki. Ena izmed slednjih je zelo verjetno bila njihova mati. Obstaja sicer tudi verjetnost, da je po Krištofovi smrti očetovo dediščino prevzel (najstarejši?) sin Jurij Karel, ki je umrl 24. oktobra 1667 na gradu Pogled in je bil pokopan v kapeli Žalostne matere božje v opatijski cerkvi sv. Danijela v Celju.⁵¹ Noben dokument sicer ne omenja Jurija Karla kot Krištofovega dediča in lastnika imenja Turn pod Rajhenburgom, le letnici njegove smrti in delitve očetovega premoženja soppadata. Krištofovo dediščino so si leta 1668 razdelili preživeli otroci in vdova oz. so se 8. januarja 1669 dogovorili, da Mariji Salome kot preživnina ostane imenje Turn.⁵² Vdova se ni nikoli znova poročila, preostanek življenja je preživela tukaj. Kako je potekal njen vsakdanjik in kakšen odnos je imela z neposredno okolico in prebivalci, zaradi manka virov ni mogoče natančno rekonstruirati. Glede na to, da v tem obdobju ni botrovala niti enemu novorojenčku, ki je bil krščen v tukajšnji cerkvi,⁵³ bi se dalo sklepati, da pristnih in zelo prijateljskih stikov z okoliškimi prebivalci, tržani in nekaterimi svojimi zaposlenimi ni imela. Fragmentarno ohranjeni podatki sicer dokazujejo, da pa ni povsem stala ali sedela križem rok. Če ne kaj drugega, se je v tem času včlanila v celjsko bratov-

ščino Marije sedmih žalosti.⁵⁴ Ker je priletni baronici oktobra 1685 že nekoliko nagajalo zdravje, je sklenila zapisati oporoko. Za kraj pokopa ni izbrala bližnje cerkve sv. Petra, pač pa grobnico omenjene celjske bratovščine, ki je ležala v opatijski cerkvi sv. Danijela. Dedičem je zaukazala, da naj organizirajo takšen pogreb, kot pritiče njenemu (plemiškemu) stanu. Bratovščini Marije sedmih žalosti je namenila 50 goldinarjev, celjskim in krškim kapucinom za branje 100 maš prav toliko. Četudi za zadnje počivališče ni izbrala brestaniške župnijske cerkve, nanjo v svoji oporoki ni pozabila. Tako slednji kot tudi njeni podružnični cerkvi sv. Trojice in podružnični cerkvi sv. Jakoba v Žusmu je zapustila po par volov. Precejšnjo radodarnost je izkazala tudi svojim podložnikom in zaposlenim. Vsem podložnikom, ki so imeli neporavnane obveznosti iz naslova dajatev in davkov do konca leta 1683, je te spregledala, medtem ko bi naj vsi zaposleni po njeni smrti prejeli denarja v višini svoje polletne plače. Za zvesto opravljanje službe je jezdnega hlapca in najbrž sobarico ali spletično še dodatno nagradila. Jakobu Goritschanu je odločila zapustiti par volov, Marjeti Pischek pa molzno kravo.⁵⁵

Večino premičnega in nepremičnega premoženja je baronica namenila svojim najbližjim. Neporočeni vnukinji Mariji Katarini baronici Gabelkoven materin srebrni pas, snahi Mariji Eleonori baronici Reisig, rojeni pl. Mühlstein, pa pozlačeni srebrni Khisllov svečnik. Daleč najvrednejše premoženje, torej imenje Turn pod Rajhenburgom z istoimenskim dvorcem in opremo, je namenila trem sinovom. Premičnega premoženja v gradu ni natančneje porazdelila, pač pa je to razdelitev prepustila njim, a s pogojem, da vse leseno pohištvo ostane v dvorcu. Pri razdelitvi omenjenega imenja je ravnala precej premišljeno. Ker je bila po njenem spoznanju posest premajhna in se je ni dalo razdeliti na tri enakopravne dele, ne da bi pri tem nastala precejšnja škoda, je to odločila v fizični obliki zapustiti le enemu sinu. Izbrala je Dominika, takratnega lastnika dobrih dvajset kilometrov severno oddaljenega gospostva Žusem, obenem pa je tudi določila, na kakšen način in s kolikšnimi zneski mora izplačati preostale dediče. Obema še živčima bratoma Francu Ernestu in Janezu Feliksu je pripadalo po 2500 goldinarjev, vnukinji Katarini pa 1300 goldinarjev. V kolikor Dominik v trenutku dedovanja ne bi bil zadostno plačilno sposoben, mu je za izplačilo dala na voljo tri leta, a s štiri odstotnimi zamudnimi obrestmi. Delež od Turna v višini 1000 goldinarjev je Marija Salome namenila tudi vnukoma, in sicer otrokoma pokojnega sina Jurija Karla. Slednjima je zapustila manj denarja zato, ker je njun oče še za

⁴⁸ StLA, Landrecht Reisig, Karton 989, Heft 1, Zapuščinski inventar po Krištofu baronu Reisigu z dne 8. 7. 1659.

⁴⁹ Prav tam, fol. 42–43'.

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ StLA, Landrecht Reisig, Karton 989, Heft 1, Zapuščinski inventar po Juriju Karlu baronu Reisigu 1667.

⁵² StLA, A. Attems, Karton 366, Heft 1910, Prošnja za prepis imenja z dne 12. 2. 1690.

⁵³ NŠAM, RMK Brestanica 1645–1662, RMK Brestanica 1664–1675 in RMK Brestanica 1675–1688.

⁵⁴ StLA, Landrecht-Testamente, Oporoka Marije Salome baronice Reisig z dne 11. 10. 1685.

⁵⁵ Prav tam.

*Grad Rajhenburg in dvorec Turn pod Rajhenburgom konec 17. stoletja
(Vischer: Topographia Ducatus Stiriae 1681, št. 331).*

časa življenja dobil od staršev na posodo nekaj tisoč goldinarjev, ki jih ni nikoli vrnil.

Natančen datum smrti Marije Salome ni znan. Življenje na zemlji se je zanjo zaključilo enkrat med letoma 1687 in 1689. V tem času oz. natančneje leta 1688 pa je po kratki bolezni umrl tudi njeni sin Dominik.⁵⁶ Kot kaže, Dominik nikoli ni zagospodaril na imenu Turn in je morebiti umrl celo malce pred materjo. Po njeni smrti so si ga namreč razdelili dediči, in sicer Franc Ernest in Janez Feliks barona Reisig ter Dominikova vdova Marija Eleonora kot skrbnica njunih otrok. Čeprav bi lahko Marija Eleonora na osnovi taščine oporoke Turn zahtevala zase in za svoje otroke, tega ni storila. Verjetno ni imela nikakršnih načrtov z njim, tako kot morda njen pokojni soprog. Največjo željo po imetju celotne posesti je takrat izkazal Franc Ernest. Brata in svakinja niso imeli zadržkov, zato so mu 13. januarja 1689 svoje deleže tudi prodali.⁵⁷

Kolikšne letne prihodke si je lahko novopečeni lastnik obetal iz naslova podložniških obveznosti? Teoretično je od podložnikov in desetinarjev na račun dajatev in desetine dobil 250 krških maseljcev pšenice, 230 maseljcev ovsa, 41 prašičkov, 160 kokoši, 82 čehulj prediva, 120 pogač, 400 jajc, 82 veder vina in 8 $\frac{3}{4}$ mark pfenigov, praktično pa zagotovo ne toliko. Plačilna nedisciplina podložnikov je bila zaradi slabih letin ter kakšnih drugih razlogov v tistem času kar precejšnja. Zagotovo pa so tamkajšnji vsakdanjik in način življenja ter posledično tudi oddajo letnih dajatev močno pretresli potres in njemu sledeči popotresni sunki (*villfeltigen ertpie-*

den). Dvorec Turn pod Rajhenburgom je utrpel tolikšne poškodbe, da ni bil primeren za bivanje (*ganz vnd gar zerbrochen vnd ruinirt, so gestalten, d(as) sich fast niemant darin zu wohnen getraue*). Hiše in gospodarska poslopja mnogih podložnikov je doletela še slabša usoda. Za razliko od še vedno stoječega gradu so bili ti do tal porušeni (*in grundt ruinirt vill hueben*).⁵⁸

Franc Ernest ni v gradu nikoli prebival dlje časa. Do pridobitve gospostva Mokronog na Kranjskem leta 1695 je večino časa preživel na svojem gospostvu Loka (pri Zidanem Mostu), ki ga je nekaj let pred tem kupil od dedičev Ferdinanda barona Moscona. Z nakupom Turna je imenjsko vrednost svojih posesti povišal na slabih 150 imenjskih funtov.⁵⁹

V teh nekaj letih lastništva nad imenjem na levem bregu Save je malenkost spremenil njegov obseg. Razdrobljeno podložniško posest je 4. septembra 1692 povečal za tri kmetije v vasi Armeško, ki jih je kupil od tržana in člana brestaniške trške

⁵⁶ StLA, Landrecht-Testamente, Oporoka Dominika barona Reisiga 1688; StLA, Landrecht Reisig, Karton 990, Heft 2, Zapuščinski inventar po Dominiku baronu Reisigu 1688.

⁵⁷ StLA, A. Attems, Karton 366, Heft 1910, Prošnja za prepis imenja z dne 12. 2. 1690.

⁵⁸ Omembo potresa in posledic je bilo mogoče zaslediti le v enem dokumentu, in sicer v inventarju imenja Turn pod Rajhenburgom, ki je bil spisan 10. maja 1697 po smrti lastnika Franca Ernesta grofa Reisiga. Avtorja inventarja, pokojnikov brat in grof Lamberg, ne navajata letnice potresa, a lahko sklepamo, da se je ta zgodil v času lastništva Franca Ernesta, saj bi bil drugače verjetno vsaj posredno na tak ali drugačen način omenjen v oporoki Marije Salome baronice Reisig. Da bi si cenilca in zapisnika inventarja potres izmislila zavoljo zmanjšanja vrednosti posesti ali iz kakšnega drugega razloga, skorajda ni verjetno. Konkretnega motiva za takšno dejanje v tem primeru ni, prav tako gre za naravno nesrečo, ki se je morala čutiti na širšem območju in je bila lahko preverljiva (StLA, Landrecht Reisig, Karton 989, Heft 2, Zapuščinski inventar po Francu Ernestu grofu Reisigu 1697).

⁵⁹ Imenjska vrednost gospostva Loka je znašala 84 funtov, sedem šilingov in 18 pfenigov, od Marije Pröfšinger leta 1687 kupljeno imenje pa 19 funtov, en šiling in 10 pfenigov (StLA, Sikora: Die steirischen Gülden, str. 299).

elite Friderika Wremba.⁶⁰ Prepisa lastništva kupec in prodajalec v imenjski knjigi nista opravila, kar seveda pomeni, da je Reisig vsakoletne podložniške obveznosti iz naslova deželnih davkov in naklad spravil v svoj žep – vsaj do leta 1694. Na začetku maja tega leta je dal imenje Turn pod Rajhenburgom za dobo treh let v zakup Mariji Eleonori grofici Lamberg.⁶¹ Kot kaže, pa ta zakup ni vključeval vseh prihodkov. Precej donosno vinsko in žitno desetino je namreč 31. maja 1695 prodal bratu Janezu Feliksu.⁶²

Zaradi slabega zdravstvenega stanja je dal Franc Ernest 4. januarja 1697 na gradu Mokronog sestaviti oporoko. Za univerzalnega dediča vseh svojih posesti na Kranjskem in Štajerskem je določil mladotnega sina Jožefa Danijela,⁶³ za skrbnika mladotnih otrok pa brata Janeza Feliksa. Umrli je nekaj mesecev za tem, najverjetneje v prvih dneh maja. Pokopali so ga v družinsko grobnico baronov Kaysell v cerkvi sv. Ruprehta v Šentrupertu na Kranjskem.⁶⁴ V grobnici ženine družine je morda takrat že ležal kateri izmed Ernestovih treh otrok, katerih usoda je neznana.⁶⁵ Kako malo stikov je imel s svojo posestjo na levem bregu Save oz. kako redko je prihajal semkaj, nakazujejo tudi legati v njegovi oporoki. Po 100 goldinarjev je volil kapucinom v Ljubljani, Krškem, Novem mestu in Celju ter frančiškani v Novem mestu, isti znesek je namenil tudi za izgradnjo oltarja v župnijski cerkvi v Loki. Župnijski cerkvi v Brestanici in njenim podružnicam ni volil ničesar.⁶⁶ Dne 10. maja sta v Brestanico prispela cenična komisarija, ki sta imela za nalogo popisati tukajšnje pokojnikovo premočeno in nepremično premoženje. Ta naloga je bila zaupana njegovemu bratu in skrbniku otrok Janezu Feliksu in Francu Jožefu grofu Lambergu. Cenilca sta največ pozornosti namenila premočninam v gradu in na

pristavi. Kljub temu da je grad nekaj let pred tem utrpel znatne poškodbe zaradi potresa in ni bil primeren za bivanje, ni bil prazen. Reisig in Lamberg sta v prostorih našla kar nekaj kosov pohištva, posteljnine, jedilnega pribora, orodja, šest starih slik, različnih kovancev v vrednosti 670 goldinarjev, prav tako pa tudi nekaj srebrnine in nakita.

Ena od nalog Janeza Feliksa kot skrbnika je bila ekonomično upravljanje s posestmi svojih varovancev. Prodaja le-te je bila upravičena le v izjemnih primerih. A kot kaže, se je v Reisigovem primeru prav to pripetilo. Zaradi potreb svojih varovancev je bil namreč primoran prodati imenje Turn. Zanimanje za nakup je pokazal Hanibal Jožef grof Heister, ki je kakšno leto pred tem že postal lastnik gradu in gospostva Rajhenburg. Janez Feliks je predmet prodaje še nekoliko razširil, saj je poleg Turna kupcu ponudil še tisto desetino, ki jo je pred dvema letoma kupil od brata. Kolikšen znesek je dobil zanj, ni znano, so pa njegovi varovanci na račun očetove štajerske posesti prejeli 5700 goldinarjev kupnine in še 50 dukatov likofa. A ne takoj. Heister se je namreč obvezal kupnino poravnati do začetka novembra tekočega leta.⁶⁷ Ko je napočil 1. november, se Hanibal Jožef ni pojavil pri Janezu Feliksu z možno kovancev, pač pa mu je prinesel le list papirja, na katerem je pisalo, da mu dolguje 6000 goldinarjev. Slednji je zadolžnico sprejel, kar da sklepati, da za potrebe svojih varovancev ni tako zelo in nujno potreboval denarja. Denarja najverjetneje ni nikoli prejel. Ko so po njegovi smrti leta 1705 cenični komisariji popisovali njegovo premoženje, so v enem izmed predalov na gradu Žusem našli tudi omenjeno zadolžnico.⁶⁸

Novi lastnik Turna je imel z zadnjo pridobitvijo podobne načrte kot z gospostvom Rajhenburg. Tudi v tem primeru je namreč nemudoma pričel prodajati posamezne dele posesti. Dne 21. novembra 1697 je v trgu Brestanica živečemu Francu Riedleggerju, cesarsko-kraljevemu pobiralcu davkov in mitničarju, poleg dveh polovičnih kmetij, ki sta bili podložni gospostvu Rajhenburg, prodal še manjši kos dominikalnega travnika, spadajočega k Turnu.⁶⁹ Dolgoročnih načrtov ni imel niti z že nekajkrat omenjeno vinsko in žitno desetino. To je 21. decembra 1698 prodal za 6500 goldinarjev Ignacu Mariji grofu Attems.⁷⁰ Attems je imel takrat na tem območju v lasti že kar nekaj posesti in prihodkov. Leta 1686 je od upnikov pred 15 leti usmrčenega Ivana Erazma grofa Reinsteina in Tatten-

⁶⁰ Omenjene tri kmetije je Wremb kupil od Orfeja grofa Strassolda, lastnika gospostva Krško, 2. marca 1687 (StLA, Herrschaft und Pfarre Reichenburg, Karton 1, Heft 1, Urbar posesti Turn pod Rajhenburgom 1692–1697, str. 80).

⁶¹ StLA, Landrecht Reisig, Karton 989, Heft 2, Zapuščinski inventar po Francu Ernestu grofu Reisigu 1697.

⁶² StLA, Landrecht Reisig, Zapuščinski inventar po Janezu Feliksu grofu Reisigu 1705.

⁶³ V primeru, če bi sin Jožef Danijel umrl pred polnoletnostjo in ne bi zapustil sinov, je za naslednje dediče določil otroke bratov Janeza Feliksa in že pokojnega Dominika (ARS, AS/308, Zbirka oporok, Oporoka Janeza Ernesta grofa Reisiga z dne 4. 1. 1697).

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Franc Ernest se je 8. septembra 1677 poročil z Marijo Judito, hčerjo Janeza Danijela barona Kaysella, lastnika gospostev Škljevo in Mokronog. Poleg Jožefa Danijela so se zakoncema rodili vsej še trije otroci: 16. junija 1679 hči Ana Marija, 15. decembra 1680 so h krstu nesli sina Franca Valerija, 19. marca 1683 pa je za kratek čas na svet prijel še en, sicer zaradi takojšnje smrti neimenovan otrok (Schiviz von Schivizhoffen, *Krain*, str. 425; Orožen, *Das Bisthum*, IV, str. 461–463).

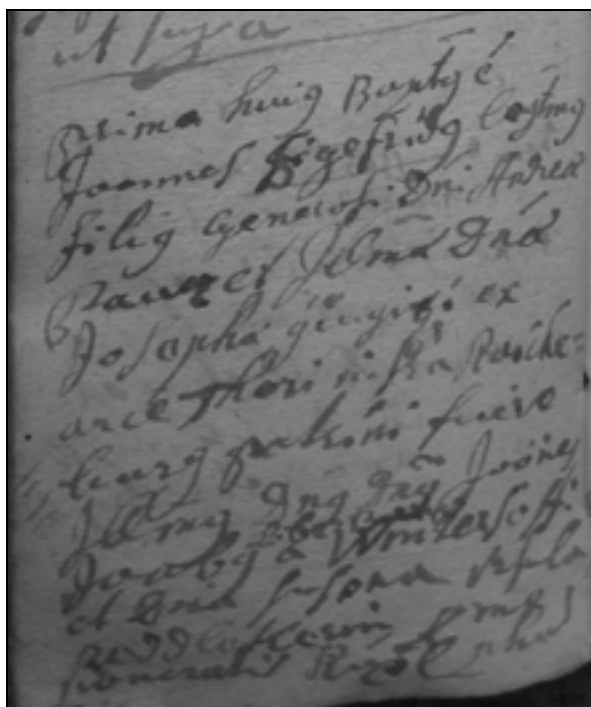
⁶⁶ ARS, AS 308, Zbirka oporok, Oporoka Janeza Ernesta grofa Reisiga z dne 4. 1. 1697, fol. 1–2.

⁶⁷ StLA, Landrecht Reisig, Karton 989, Heft 2, Zapuščinski inventar po Francu Ernestu grofu Reisigu 1697.

⁶⁸ StLA, Landrecht Reisig, Zapuščinski inventar po Janezu Feliksu grofu Reisigu 1705.

⁶⁹ StLA, A. Attems, Karton 366, Heft 1910, Prodajna pogodba med Heistrom in Riedleggerjem z dne 21. 11. 1697.

⁷⁰ StLA, A. Attems, Karton 366, Heft 1907, Prodajna pogodba med Heistrom in Attemsom z dne 21. 12. 1698.

Vpis krsta Janeza Sigfrida, sina Andreja Pauze in njegove žene Jožefe, prebivajočih v dvorcu Turn pod Rajhenburgom z dne 1. junija 1707 (NŠAM, RMK Brestanica 1688–1708).

bacha kupil gospostvo Podčetrtek, leta 1691 dve tretjini gospostev Hartenštajn in Pilštanj ter imenje Drenik od treh hčera pokojnega Janeza Krstnika barona Reisiga, leta 1694 od svojih varovancev, in sicer mladoletnega barona in baronice Rettenfeld, sicer otrok Julijane grofice Attems iz drugega zakona, gospostvo Brežice,⁷¹ leta 1696 pa mu je grof Heister že prodal nekaj podložnikov gospostva Rajhenburg.⁷² Kupnino za desetino je Ignac Marija poravnal v zelo kratkem času. Preostanek zneska mu je namreč prinesel 16. januarja 1699.⁷³ Opaznejša Heistrova prodaja dela turnske posesti je sledila v naslednjem letu, ko je 5. septembra Antonu pl. Perlerju prodal pristavo s pripadajočo posestjo v Stolovniku (*Stollaunikh*).⁷⁴ Drugo, nekoliko južneje ob reki Savi ležečo pristavo v Sotelskem je grof prav tako prodal, in sicer premožnemu brestaniškemu tržanu Vidu Frideriku Wrembu.⁷⁵ Ta kupčija je bila najverjetneje sklenjena med letoma 1700 in 1703.

⁷¹ Zadavec, Postavitev, str. 101–109; Zadavec, »Jesus, Maria«, str. 189–202.

⁷² StLA, A. Attems, Karton 366, Heft 1905, Seznam kupljenih rajhenburških podložnikov, osebenjkov, desetine in dominikalne posesti 1696.

⁷³ StLA, A. Attems, Karton 366, Heft 1907, Heistrova pobotnica Attemsu z dne 16. 1. 1699.

⁷⁴ StLA, A. Attems, Karton 366, Heft 1909, Prodajna pogodba med Heistrom in Perlerjem z dne 5. 9. 1700.

⁷⁵ StLA, Herdsteuer 1705–1709, C 74 (Thurn unter Reichenburg).

Dvorec Turn pod Rajhenburgom je v tem času sameval. Heister se je večino časa zadrževal na gradu Rajhenburg, v najem ali zakup ga prav tako ni dal nikomur. Celotno posest je zanemarjal. Celo deželnoknežjih davkov in naklad ni redno plačeval. Dne 13. septembra 1698 je sicer poravnal osnovni, štirikratni davek in kontribucijo za leti 1696 in 1697, a je bilo to bolj ali manj vse. Do leta 1704 se v uradu stanovskega blagajnika z denarjem za poravnavo davkov in naklad od posesti Turn ni prikazal, dolg pa mu je narasel na več kot 2650 goldinarjev. Deželni rubežnik za Celjsko četrt Janez Krstnik Suschnigg ga je na osnovi odločbe, izdane najverjetneje s strani odbora poverjenikov, pozval, da v roku 14 dni poravna vse obveznosti, če ne bo imenje Turn priseljen zarubiti.⁷⁶ Grof tega ni storil, zato je posest tudi izgubil. Postala je last dežele Štajerske.⁷⁷ Stanovski uslužbenci se niso odločili za prodajo zarubljene posesti, pač pa za njeno zastavitev.

Dne 10. februarja 1707 jo je v zastavo dobil Janez Jakob baron **Wintershoffen**,⁷⁸ med drugim lastnik kakšnih 15 km severovzhodno ležečega gospostva Kozje. Janez Jakob je predstavljal tretjo generacijo Wintershoffnov v Kozjem. Kot prvi si je s poroko omenjeno gospostvo pridobil njegov ded Matej pl. Wintershoffen.⁷⁹ Temu je sledil sin Gotfrid Honorij, ki je bil 15. decembra 1685 povzdignjen v barona.⁸⁰ V zakonu z Ano Krescenco, rojeno baronico Reisig, se jima je rodilo vsaj osem otrok. Najstarejši med sinovi, Jurij Sigmund, je po očetovi smrti v letu 1697 postal dedič njegove celotne posesti. A usoda je hotela drugače. Dne 13. februarja 1701 je bil namreč ustreljen v graškem predmestju (Murvorstadt).⁸¹ Zamenjal ga je Janez Jakob. Ta se je nato 29. avgusta 1709 v Gradcu poročil z Ano Marijo baronico Rechbach. V trinajst let trajajočem zakonu se jima je rodilo vsaj osem otrok.⁸² Umrli je leta 1722.⁸³

Kateri motivi so vodili mladega Janeza Jakoba v pridobitev imenja Turn pod Rajhenburgom, ni po-

⁷⁶ StLA, A. Attems, Karton 366, Heft 1910, Izvleček neplačanih davkov in prispevkov od imenja Turn pod Rajhenburgom.

⁷⁷ Na tem mestu je potrebno opozoriti, da ob priliki prodaje imenja Turn pod Rajhenburgom grofu Heistru s strani grofa Reisiga ni prišlo do prepisa lastništva, zato je v imenjski knjigi posest bila vseskozi zapisana na ime Franca Ernesta grofa Reisiga. V nekaterih virih in literaturi, spisani na osnovi teh virov, je posledično temu pomotoma zapisano, da je rubežnik zarubil posest Francu Ernestu.

⁷⁸ StLA, Sikora: Die steirischen Gültten, str. 83.

⁷⁹ ARS, AS 768, Gospostvo Podčetrtek Hartenštajn in Olimje, Zapuščinski inventar po Mateju pl. Wintershoffnu 1651.

⁸⁰ Frank, *Standeserhebungen*, str. 227.

⁸¹ Schiviz von Schivizhofen, *Graz*, str. 279.

⁸² Župnija Pilštanj, RMK župnije Pilštanj 1711–1729, 9. 2. 1713, 11. 5. 1714, 2. 1. 1716, 29. 4. 1717, 4. 4. 1718, 17. 6. 1719, 15. 9. 1720, 1. 4. 1722.

⁸³ StLA, Landrecht Wintershoffen, Karton 1458, Heft 1, Zapuščinski inventar po Janezu Jakobu baronu Wintershoffnu 1722.

vsem jasno. Morda je videl v tej kratkoročni pridobitvi možnost dobrega zaslužka, prav tako se je nahajala zelo blizu njegovega stalnega prebivališča, morda pa je imela prste vmes njegova mati Ana Krescenca, roj. baronica Reisig oz. sorodstvo po njeni strani. Nenazadnje je šlo za posest, ki je bila nekoč v lasti njene rodbine. Kako je Janez Jakob organiziral upravo posesti? Fragmentarno ohranjeni podatki v virih ne dajo zanesljivega odgovora. Upravljanje posesti bi bilo zaradi bližine sicer možno z gradu Kozje, a še vseeno ne povsem optimalno zaradi manka neposrednega stika med gospostvom in imenjem. Podatek iz brestaniške župnijske krstne matice ponuja sicer možnost razlage, da je uprava potekala kar iz dvorca ob Savi. Namreč 1. junija 1707, torej manj kot štiri mesece po pridobitvi, je baron Wintershoffen kot boter prisostvoval pri krstu Janeza Sigfrida, sina Andreja Pauze in njegove žene Jožefe, prebivajočih v *arce Thori infra Raichenburg*.⁸⁴ A kot rečeno, skopi zapis ne ponuja konkretnega odgovora na zastavljeno vprašanje, nenazadnje bi lahko bili omenjeni novopečeni starši celo najemniki oz. zakupniki gradu.

Baron Wintershoffen ni bil pretirano dolgo zastavni upnik. Kvečjemu dobra tri leta. Nato prevzame Turn v zastavo najverjetneje Ignac Marija grof Attems. Temu posredno v prid govorita vsaj dva dokumenta. Zaščitno pismo, ki ga je grof Attems hranil v svoji palači v Gradcu vse do svoje smrti in ki so mu ga 30. decembra 1710 izstavili štajerski deželni stanovi za prevzete zarubljene posesti,⁸⁵ ter priloge k letnemu obračunu upravitelja gospostva Rajhenburg za leto 1715,⁸⁶ kjer so pod prihodki navedeni tudi tisti imenja Turn pod Rajhenburgom.⁸⁷ Zaenkrat bo moralo nerešeno ostati vprašanje, zakaj niso deželni stanovi že leta 1714 ali 1715 Attems prodali v zastavo dane mu posesti. Med prejšnjimi lastniki tako gospostva Rajhenburg kot tudi imenja Turn pod Rajhenburgom se je namreč vrsto let vlekel spor glede tega, kdo ima pravico do pobiranja vinske in žitne desetine in temu so stanovi želeli narediti konec. Še najbolj optimalno rešitev je predstavljala združitev obeh posesti pod enim lastnikom. Do te pa bi lahko prišlo že ob Attemsovem nakupu gospostva Rajhenburg leta 1714. Kakor koli, Ignac Marija je imenje Turn kupil 30. septembra 1721 in ga priključil h gospostvu Rajhenburg.⁸⁸

Dvorec Turn pod Rajhenburgom danes (foto: Barbara Žabota, 2013).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- ARS – Arhiv Republike Slovenije
 - AS 308, Zbirka testamentov.
 - AS 768, Gospostvo Podčetrtak Hartenštajn in Olimje.
- NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor
 - Zbirka matičnih knjig
- StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz
 - Archiv Attems
 - Archiv Reichenburg
 - Familie Langenmantel
 - Herrschaft und Pfarre Reichenburg
 - Landrecht Langenmantel
 - Landrecht Reisig
 - Landrecht Wintershoffen
 - Landrecht-Testamente
 - Landschaftliches Archiv
- ZAC – Zgodovinski arhiv Celje
 - ZAC 7, Zbirka urbarjev
- Župnija Pilštanj
 - Zbirka matičnih knjig

LITERATURA

- Baravalle, Robert: *Steirische Burgen und Schlösser*. I Theil. Graz: Stiasny, 1936.
- Bucelini, Gabriel: *Germaniae Topo-Chronostemmatographicae Sacrae et Profanae...*, Pars Tertia. Frankfurt am Main: Christiani Balthasaris Kühnen, 1672.
- Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblände bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918*. V. Band. Schloss Senftenegg: Selbstverlag, 1974.

⁸⁴ NŠAM, RMK Brestanica 1688–1708, 1. 6. 1707.

⁸⁵ StLA, A. Attems, Karton 8, Heft 59, Zapuščinski inventar po Ignacu Mariji grofu Attems 1733.

⁸⁶ Gospostvo Rajhenburg je Ignac Marija grof Attems kupil od Hanibala Jožefa grofa Heistra leta 1714 (Zadavec, Postavitev, str. 109).

⁸⁷ ZAC, ZAC 7, Zbirka urbarjev, 45 U, Register denarnih obveznosti in male pravde podložnikov posesti Turn pod Rajhenburgom 1714–1715.

⁸⁸ StLA, Sikora: Die steirischen Gülden; StLA, A. Attems, Karton 8, Heft 59, Zapuščinski inventar po Ignacu Mariji grofu Attems 1733.

- Južnič, Stanislav: Južna meja »Kočevarskega otoka« v 15. in 16. stoletju. *Kronika*, 43 (1995), št. 3, str. 14–43.
- Južnič, Stanislav: Kostel med zadnjimi turškimi vpadi in Zrinjsko-Frankopansko zaroto. *Zgodovinski časopis*, 58, 2004, št. 3–4, str. 301–336.
- Južnič, Stanislav: Najstarejši ohranjeni knjižnični katalog na Slovenskem – 1. del (ob 325-letnici smrti Filipa Trpina v Trubarjevem letu 2008). *Knjižnica*, 52, 2008, št. 1, str. 7–40.
- Koropec, Jože: Brestanica z okolico in Brestaniški do 17. stoletja. *Brestanica*. Brestanica: Turistično društvo Brestanica, 1982.
- Koropec, Jože: Slovenski del Štajerske v davčnem seznamu glavarine leta 1527. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 59, 1988, št. 2, str. 216–277.
- Kos, Dušan: *Med gradom in mestom; Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1994.
- Kos, Milko: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo (urbarji salzburske nadškofije)*. Zvezek prvi. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1939.
- Orožen, Ignacij: *Das Bisthum und die Diözese Lavant (das Dekanat Tüffer)*. IV. Theil. Cilli: J. Rakusch, 1880–1881.
- Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*. München: R. Oldenbourg, 1962.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in der Matriken der Stadt Graz*. Graz: L. Schiviz von Schivizhoffen, 1909.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz: Goriška tiskarna, 1905.
- Schmutz, Carl: *Historisch-Topographisches Lexicon von Steyermark*. Erster Theil. Gratz: Andreas Kienreich, 1822.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji (med Kozjanskim in porečjem Save)*. Peta knjiga. Ljubljana: Viharnik, 1993.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji (med Solčavskim in Kobanskim)*. Četrta knjiga. Ljubljana: Viharnik, 1993.
- Vischer, Georg Matthaeus: *Topographia Ducatus Stiriae 1681*, Nachdruck, Band 2. Graz: 1975.
- Zadavec, Dejan: »Jesus, Maria« ali poslednji krik Ivana Erazma Tattenbacha. *Kronika*, 60, 2012, št. 2, str. 189–202.
- Zadavec, Dejan: Postavitev in postavljaivec materialnih in rodbinskih temeljev plemiške družine Attems na Štajerskem. *Zbornik občine Slovenska Bistrica III : Svet med Pohorjem in Bočem* (ur. Stanislav Gradišnik). Slovenska Bistrica: Občina Slovenska Bistrica, 2009, str. 101–109.
- Zadavec, Dejan: *Zastave in prodaje deželno knežjih posesti in prihodkov v spodnjeavstrijskih deželah v*

prvi polovici 16. stoletja. Viri 35. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2012.

INTERNET

<http://wc.rootsweb.ancestry.com/cgi-bin/igm.cgi?op=GET&db=patriziat&id=I2595> (3. 6. 2013)
www.angelfire.com/realn/gotha/gotha/lamberg.html (4. 6. 2013)

S U M M A R Y

Contribution to the History of Small Seignury and Manor Turn pod Rajhenburgom in the Early Modern Period

The small seignury Turn pod Rajhenburgom remained in the property of the noble family Reichenburg until the end of the Middle Ages, that is until 1498, when it was acquired by nobleman John Gradenegg. John was followed by his son Christoph, the latter also by his son Francis. Francis, who was given the title of baron in 1558, sold the seignury in 1569 to nobleman John Reinpreht Reichenburg for 4000 goldinars. Reichenburg died a year later. As he was the last of his descent, Turn pod Rajhenburgom was inherited by the noble family Langenmantel. The sons and daughters of Adam Langenmantel were great-great-grandsons/daughters of Magdalena Reichenburg and therefore Reichenburg's lawful heirs. The seignury remained in the property of this family until 1643, when it was given by Mary Salome Langenmantel to her spouse Christoph Reisig. After his death in 1658 his wife did not marry again but led a solitary life at the manor Turn pod Rajhenburgom. When she died, her son Francis Ernest paid off other heirs, and became the sole owner of the seignury. During his ownership, between 1689 and 1697, an earthquake hit the area damaging the manor and many peasants' dwellings. In his last will Francis appointed his son Joseph Daniel as his lawful heir. He died in 1697. Because his son at that time was not old enough to inherit his father's properties, Joseph Felix, brother of Francis, was appointed as his guardian. The latter soon sold the seignury to Hannibal Joseph count Heister. Heister started selling parts of the seignury and soon stopped paying taxes for it. As a result, Turn pod Rajhenburgom was seized and then in 1707 given in pawn to baron Joseph Jacob Wintershoffen. He was followed by count Attems, who bought the small seignury in 1721 and merged it with his neighbouring seignury Rajhenburg.